

נור ששכר

לע"נ מרן ראש הישיבה
הגאון הגדול רבי יששכר מאיר זצוק"ל
גליון קל"ח פרשת נצבים וילך תשע"ד

משנה שכר שכיר
ביאורים על הפרשה
מעובדים ממשנתו של רבינו

"טוב וישר ה'" - הפתח לשערי התשובה (ערב ר"ה תשנ"ו)

וענין זה הוא ביאור מה שנתבאר בגמרא בע"ז (ז): במעשה דרבי אלעזר בן דורדיא שכל כך חטא והרשיע והיה דבוק בחטא כל כך עד שמע בת קול שאמרה שאין אלעזר בן דורדיא מתקבל בתשובה (ועיי' ב"מ), והיינו שלא נמצאה לו דרך תשובה כלל, ואף שנתחזק בתשובה ובכה ברוב יגון ושב ממעשיו ברעים, מכל מקום לא היה לו תיקון בעולם הזה עד שמת בתשובתו ובמיתתו נתכפר לו מחטאו. וכך אמרה הנבואה שאין לחוטא דרך תשובה בחייו, וחטאים תרדוף רעה אלא אם ימותו בתשובתם ותקבל תשובתם בכך, אך תיקון החטא בחיי חיותו למי שהוא "אביק בחטא", לא יתכן על פי השקפת הנבואה (ועיי' בפרי צדיק לשבת תשובה אות יז).

החילוק שבין כפרת הקרבן, לבין מעלת התשובה הרוממה

בספר מנורת המאור (תשובה פ"ג) הובא מאמר חז"ל זה בשינוי ובתוספת לשון, על פי המבואר בילקוט (ילקוט'ש תהילים תשב) וז"ל:

"שאלו לחכמה וכו' שאלו לנביאים וכו' שאלו לתורה החוטא מה תהא עליו, אמרה יביא קרבן אשם ויתכפר לו".

הקרבן, כשמו כן הוא. תכלית הקרבן וסדר העבודה יסודם ועניינם, שעל ידם מתקריבים המקריבים לבורא יתברך. וזהו תורף טעם מה שציוותה התורה לחוטא להביא קרבן לכפר, כי החוטא מרוחק הוא מן הבורא יתברך מחמת חטאו, ולזה באה תקנת הקרבנות לסייעו לשוב ולהתקרב אליו, על ידי הקרבנות המכפרים על מעשיו הרעים.

ומכל מקום קירבה זו שישגיו המקריבים בהבאת הקרבן אינה דומה במעלתה לאותה המעלה שחידש הבורא ברחמיו בעניין התשובה, שאף שיש בכוחה לצמצם את אותו המרחק שנתרחק החוטא בחטאו מהבורא יתברך, מכל מקום עדיין רושם מעשיו עליו, והוא עצמו נגרע בערכו מחמת חטאו.

ואך הבורא יתברך עצמו, בתשובה לשאלת "חוטא מהו עונשו", חידש וגילה ברחמיו המרובים, כי יש פתח לחוטא לשוב למעלה הראשונה שהיתה לו קודם שחטא, וכי יש תקנה לשבים לשוב ממעשיהם הרעים ולתקן את רושם החטא אשר קלקלו בנפשם. וחידוש גדול הוא, לא הכירו בה החכמה והנביאים ואף התורה עצמה לא ידעה מתיקון מופלא זה, לבד מחכמתו יתברך שגילה לנו זאת ברחמיו על ידי עבדיו הנביאים.

ונמצא, כי על פי מיצוי הדין ויושר כלל ההנהגות המצויות בעולם, אין למורד בבורא עולם תיקון ראוי לחטאו. ואף שיתכן שיתכפר לחוטא מחטאו במידת מה, מכל מקום אותה מעלה נשגבה של "ושבת עד ה' אלוקיך" - עד שישבו אודם החטא ללבן ויהא נמחק רישומו לגמרי, וישבו החוטא עד ה"א בלא שום חציצה, כאותה המעלה שהיתה לו מלפנים בעת חציבת נשמתו מתחת כסא הכבוד - זה לא יתכן על פי שום מידת יושר ואמת שבעולם, לבד ממידת "ישורו" של הקב"ה שמידת טובו וישורו מעורים זה בזה, ועל פי פלס היושר והטוב של בורא כל עולמים, יש לחוטא דרך תשובה.

בקשת דרך התשובה - התנאי לזכות במעלתה

וכבר הרחיב רבי צדוק מלובלין בספרו "תקנת השבין" (ז. ד"ה גדולה תשובה) בביאור דברי הירושלמי הנוכרים, והקשה בזה מאיזה טעם הוצרכו לשאול תחילה לחכמה ולנבואה ולתורה, ורק לבסוף שאלו את הקב"ה אם ואולי יש תקנה מעליא למי שחטא כלפי בוראו, ומפני מה לא הקדימו השואלים לשאול מאת הבורא יתברך עצמו מהו תקנת החוטא, ועיי' מה שתייך בזה באורך.

ונראה, כי כל הפתח שפתח הקב"ה ברחמיו לשבים, אין זה אלא אחר שיכירו וידעו כי אין להם שום עצה ותחבולה להמלט מפח פשעיהם מלבד דרך התשובה השלימה שסלל להם הבורא יתברך ברחמיו המרובים. ולכך היו צריכים תחילה לברר אם אמנם אין עצה אחרת להנצל מעונש החטא - על פי כל אמות המידה של החכמה, הנבואה, והתורה - ורק אחר שהכירו כי אין לחוטא מנוס מחטאו, אז גילה הבורא לברואיו כי מרוב טובו ובמידת היושר שלו לבדו, עדיין יש להם פתח תקוה להמלט מחטאיהם, בעת שישגיו את מעלת התשובה.

ונהג, יסוד מוסד ייסד המהר"ל בענין אבילות החורבן בימינו (נצח ישראל פכ"ג),

שורש התשובה ממידת "יושרו וטובו" של הבורא יתברך

"מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם בראיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפן. ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו לרוב טובו וישרו כי הוא ידע יצרים" (שערי תשובה ש"א א')

המצויאות המיוחדות שחידש הבורא יתברך ברחמיו, שיוכל מי שחטא לו וחפץ לתקן מעשיו לשוב בתשובה, ולחדש את מעלתו הראשונה שקודם החטא, אין לה שורש על פי מידת היושר המקובלת, כי אם נשער את דין החוטא על פי היושר והאמת, הרי לא יתכן שישבו החוטא אחר שחטא בתשובה שלימה עד כדי כך שיהיו מעשיו כלא היו.

ולזאת ביאר כאן החסיד רבינו יונה בפתח שערי התשובה, כי אין יסוד ופתח לשבים אלא מכח "רוב טובו וישורו" של הקב"ה, אשר מעוצם "מידת טובו" - המיוחדת אך לו יתברך לבדו, ובאמת "מידת יושרו" של הבורא רק בהם יתכן לפתוח שערים לבאים בשערי התשובה.

"מידת יושרו" היא מידת יושר עליונה אשר לא ישיגו בני אדם, אשר בה מודד הבורא ברחמיו את מעשי בני האדם באשר יחטאו לו, ומוצא להם פתח תקוה על פי מידת היושר והצדק שלו, להצדיק את מה שנכשלו בגררת מידותיהם הרעות ובגרמת יצרים הרע, וענין זה הוא מה שביאר דהמע"ה בתהילים באמרו "טוב יושר ה' על כן יורה חטאים בדרך" (תהילים כה ח).

בי' דברי החכמה והנבואה שאין תקנה לקלקול החטא

דברי שבחו של דוד המלך אשר תלה את מציאות התשובה ב"טובו וישורו" של הקב"ה נדרשים בירושלמי במכות (פ"ב ה"ג), ומתוך דברי הירושלמי נבין את עומק רמיזת לשונו הזהב של רבינו יונה:

"אמר רבי פינחס "טוב וישור". למה הוא טוב - שהוא ישר, ולמה הוא ישר - שהוא טוב, על כן יורה חטאים בדרך, שמורה דרך תשובה. שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו, אמרה להם חטאים תרדף רעה. שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו, אמרה להן הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לקודשא בריך הוא חוטא מהו עונשו, אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו, היינו דכתיב על כן יורה חטאים בדרך - יורה לחטאים דרך לעשות תשובה"

מידת החכמה - אף בגויים היא מצויה, וכמשי"א חז"ל באיכה רבה (ב א') "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמן", ומצאנו שתיקנו חז"ל ברכה על שפע חכמת חכמיהם ואמרו כי "הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם" (ברכות נח. ג), ועל פי תורת חכמתם של חכמי האומות אי אפשר לו לאדם לשנות בעצמו שום מידה מן המידות הטובות בו מטבע בריאתו. ומתוך הנחה זו יצאו חכמי האומות וחידשו תורה שלימה אשר כל עניינה הוא מה יעשה האדם על מנת להצניע ולהסתיר את מידותיו הרעות הטובות בו, עד שאפילו חכמים גדולים לא יוכלו להכיר ברוע תכונותיו, אך לשנות מידה ממידותיו - לא יתכן לאדם על פי חכמתם של האומות כלל ועיקר.

ואמנם, אף שיש בין חכמי האומות שגרסו כי יש לאדם כח מה לעדן את מידותיו הרעות במקצת, אך ענין עבודת "תיקון המידות" הפנימית - אשר היא משורשי חכמת התורה ותורת המידות אשר לימדונו חז"ל - נשללת היא מכל וכל במשנתם של חכמי האומות. ומעתה ברור איפה, כי מי שטבעו נוטה לרע, בעל כרחו כן יחיה וכך ימות, ולא יעזוב את חטאיו מעשותם עד יומו האחרון. וזוהי תורף מאמר החכמה כשנשאלה "חוטא מהו עונשו", שתייך השיבה ואמרה: "חטאים תרדוף רעה", שמאחר ואין כח לחטאים לשנות את טבע רדיפתם אחר הרע, ממילא אין להם יכולת כלל לשוב מחטאם.

והנבואה, כאשר נשאלה אם יש לחוטא תיקון מחטאו, ביקשה למצוא תיקון לחוטא, אלא שלא מצאה לו תקנה בעודו חי, אלא במיתתו - אשר היא תהא כפרתו מחטאתו, כי רב הוא.

אליבא דהלכתא

האם מותר לומר בסליחות את הפזמון "מכניסי רחמים"

בפיוט "מכניסי רחמים" הנאמר בסליחות אנו מבקשים מהמלאכים שיביאו את תפילותינו ותחיתנו לפני הקב"ה, וכמו"כ אנו אומרים בסליחות את הפיוט של "מלאכי רחמים" ועניינו כנ"ל, וכן בליל שב"ק אנו מבקשים מהמלאכים "ברכוני לשלום מלאכי השלום".

ורבים תמהו על בקשות אלו שהרי מבואר בירושלמי (ברכות ט, א) שאסור לאדם בעת צרה לצווח למיכאל או גבריאל, אלא מחויב הוא לצווח להשם לבדו. וכמו"כ מבואר ברמב"ם (פיה"מ סנהדרין פרק חלק ב"י עיקרים עיקר החמישי) שאין להתפלל לקב"ה ע"י אמצעי.

אמנם בהדיא מצאנו בכמה מקומות שכשהיו ישראל בצרה ביקשו מנביא או מצדיק שיתפלל עליהם, כמבואר במתאוננים (במדבר יא, א) שישאל ביקשו ממושה להתפלל להשם, וכן מבואר בשמואל (שמואל א, יב) שעם ישראל ביקשו ממנו להתפלל להשם. וכמו"כ מצאנו בגמ' **בברכות** (לג, א) שרבן גמליאל שלח ת"ח לרבי חנינא בן דוסא שיתפלל על בנו שחלה.

ועיין במב"ט (בית אלוקים שעה התפילה פ"ב ד"ה ונשאר) שכתב ליישב שדווקא במלאכים הוא שנאסר שלא להתפלל אליהם אבל בברואי עולם השפל כגון לבקש מהצדיקים ומהראויים לא נאסר שיתפללו עלינו. **ומ"מ** אף לפי"ד עדיין מבואר שיש איסור להתפלל למלאכים וכדו"ו וא"כ צ"ע היאך אנו אומרים פיוטים ובקשות אלו שיש בהם בקשה למלאכים שיתפללו או שיברכו אותנו.

ואכן בדברי המהר"ל מפראג (נתיבות עולם נתיב העבודה פ"ב) מבואר שלא אמר את הפיוט של מכניסי רחמים משום שאף אם מותר לומר לאדם אחר להתפלל עבור חברו, זהו דווקא אצל האדם שהוא עושה חסד עם חברו ולפיכך יכול לומר עשה איתי חסד והתפלל עלי, אבל במלאכים לא שייך לומר כן ואין זה ראוי שיכניסו את רחמינו.

וכ"כ בקרבן תנאל (ר"ה ס"ו"פ א אות ג) שהפזמון "לפני קונך תחנתנו הפילי" לא ישר אצלו מפני שנראה כמתפלל לאמצעי [וע"ע בד"ח (אסיפת דינים מערכת ראש השנה סי' א אות ב סוד"ה ובסימן) שדיק שלא כתב לבטל אמירה זו אלא רק גילה דעתו שאין זה ישר בעיניו]. וכעין זה מבואר באור החיים (שמות ג, ט) לעי"ש בדבריו.

וכן מבואר במעשה רב (שבסו"ס השאלות סי' קכח) שהגרי"א תמה שהרי אין למלאכים שום כח וגם אינם בעלי בחירה לשאול מהם מאומה שהכל אצלם בהכרח, והכל אצלם לפי מעשה האדם, ומדוע אדם מתפלל אליהם, וע"כ מיום עומדו על דעתו לא אמר ברכוני לשלום בליל שבת, ולא תפילת מלאכי רחמים בסליחות. וכ"כ בכתר ראש [לג"ר חיים מוולוז'ין זצ"ל] (סימן צג) שהגרי"א לא אמר ברכוני לשלום בליל שבת. וכ"כ **ביערות דבש** [לג"ר יונתן אייבשיץ זצ"ל] (ח"א ט) שחב"ב רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל היה משנה את הנוסח ובמקום

מלאכי רחמים היה אומר אבות העולם וכו', וכן הביא בשו"ת אגרות משה (או"ח ה, מג, ו) שאביו היה משנה את כל הפיוטים הנ"ל לנוסח זה. וכ"כ במחזור המפורש (מבואר עמ' כט) שדברי הירושלמי הנ"ל עוררו את גדולי האחרונים לחלוק על כמה מהפיוטים שנתקבלו בכל תפוצות ישראל, כיון שמשמעות היוצא מפיוטים אלו הוא שהאדם מתפלל אל המלאכים ואל מידותיו של השם שהם יתווכו עבורו לפני השם ית'. **אמנם** לכאן בדברי הגמ' בסנהדרין (מד, א) מבואר להדיא שמותר לומר תחינות אלו, דאיתא שם, א"ר יוחנן לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ואל יהיו לו צרים מלמעלה, ופי' רש"י (שם) שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהיו לו מסטינים מלמעלה. וכ"כ בשבלי הלקט (סי' רפב) שמגמ' זו למד רבינו אביגדור כהן צדק שמותר לומר מכניסי רחמים וכו' ואין בזה משום משותף שם שמים

בדבר אחר [אמנם המהר"ל (שם) למד מגמ' זו שמותר רק לבקש מהקב"ה שהמלאכים לא ירעונו לתפילתו אך אסור לבקש כן מהמלאכים עצמם]. **אמנם בלקט יושר** (ח"א או"ח עמ' ג) הביא מרבו בעל תרומת הדשן שנהג לומר בליל שבת על המלאכים שיברכו אותו כעין מה שאנו אומרים "ברכוני לשלום", הרי שלא חש לבקש כן מהמלאכים. וכן מבואר מדברי החיד"א (מחז"ב או"ח רסב, א) ועוד אחרונים שהביאו שהמנהג לומר "ברכוני לשלום" הרי שלא חששו לזה. **וכ"כ רע"א** (אגרות רע"א ירושלים תשנ"ד עמ' עח-עט) שאין לשנות את הנוסחאות שנסודו מקדושי עליון, וכל מי שנוגע

השם בלבבו חלילה לו לשנות את הנוסחאות ואת התפילות האלו. וכן בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן קסו) הביא את דברי המהר"ל הנ"ל וכתב שהוא עצמו היה אומר "מלאכי רחמים" וימדת הרחמים" עם הציבור לבד ממכניסי רחמים שהיה מאריך בנפילת אפים עד שהגיע השי"ך לשומר ישראל וממילא לא היה אומר. **וכן** מבואר בשו"ת מהר"י ברונא (סי' רעה) שמותר לומר בקשות אלו ואין זה נחשב שמבקש דרך אמצעי רק דרך שפלות שהוא בוש בדבר לקרב אל המלך. וכעין זה מבואר בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח כא) שכתב שהיה אחד שהכריז בפומבי שהאומר נוסחאות אלו כאילו עובד עב"ז, וכתב עלה פוק חזי מאי בין זקני ת"ח לילד זקונים עם הארץ, ומיום הווסדס נתפשטו בכל תפוצות ישראל לאמרם בימי הסליחות ובעשרת ימי תשובה ואין פוצה פב למחות בהם, עי"ש באריכות בדבריו.

וכן נראה שנוהגים העולם כיום לומר פיוטים אלו ואינם חוששים לשיטות האוסרות, וביותר כתב בשו"ת שמש צדקה (או"ח כג) שאחר שנהגו לומר כן, שוב אין ראוי להוציא עצמו מן הכלל בשב ואל תעשה וכמשי"כ בשו"ת חוות יאיר (סי' רלח) שאין לפרוש מן הציבור באמירת הפיוטים באמצע הברכות, ואף החסיד בכל מעשיו לא ישנה ממנהג הציבור, והביא בשם הב"ח שכתב ששני גדולים נענשו על שבטלו לומר פיוטים בקהלתם, לכן כל יחיד יחוש לעצמו שלא יפרוש מלאומרם עם הציבור [וע"ע בב"ח (סי' סח) שכתב שאחד היה בזמנו שהתחיל לבטל מלומר קרוב"ץ בקהילתו ולא הוציא שנתו, ושו"ר בשו"ת הלכות (תורת המועדים סי' תקפ"ה ח' ה) שהביא שהג"ר חיים קנייבסקי שליט"א נוהג לומר רק מלאכי רחמים ולא מכניסי רחמים עי"ש בבאור דבריו].

שליט"א נכתב ע"י הרב מ. י. פ. שליט"א

מזכור זה נכתב לעיון בלבד ואין לסמוך עליו הלכה למעשה

שחמור הוא מי שלא נבנה בית המקדש בימיו יותר ממי שנחרב במקדש בימיו, שכן מי שראה את בית המקדש בעיניו, ופגע וחטא עד שנחרב מחמת כן, מכל מקום הרי מעודו לא ראה את רוע מציאות החורבן לנגד עיניו, ובודאי שלא הבין לנכחו את נוראות החורבן והעדד בנין הבית. אך מי שכבר ראה בעיניו את החורבן הנורא ועוצם הגלות המרה, ומכל מקום אינו עושה תשובה והשתדלות מרובה שיבנה בית המקדש במהרה, הריהו מגלה בזה את דעתו שאמנם נוח לו במצב נורא זה, בפחיתות הגלות המרה, עד שאינו מבקש פתח תקוה לצאת ממצוקי הגלות אל הגאולה הנפלאה, וזה עצמו הוא טעם להמשך הגלות, רח"ל.

ולאור דבריו נראה להקיש ג"כ לענין התשובה, שכשם שמי שאינו מתאבל על ירושלים הריהו מראה על שלא אכפת לו מחורבנה, כך גם מי שאינו עמל ויגע לידע כיצד תהיה תקנת תשובתו מחטאיו, הריהו מראה בעצמו שאינו חפץ כלל בתשובת התשובה ובתיקון פגם עוונותיו, וגורם להרחיק מעצמו את דרכי התשובה, שלא יזכה לסיועו ועזר עליון לקיים את סדר התשובה, ואלמלא הקב"ה עוזרו ודאי לא יוכל לזכות להכנס לשערי התשובה, והבנה נוראה היא למתבונן.

ומעתה נבין נא, כי החקירה והדרישה אם וכיצד יוכל החוטא לתקן את אשר עיווה, מעיקרי ויסודי התשובה הוא - שבזה הוא מגלה את מצפוניו לבו שאמנם מבקש הוא להנצל מפח יקוש, ולנוס אלי תקנת תשובתו, וזהו ראשית תקוות השבים, לבקש דרך לתקן את אשר עיוות בחטאו. וכעין זה ביאר מו"ר הרב דסלר זצ"ל, את דעה הסוברים שיום הכיפורים אינו מכפר אלא על מי ששמר על קדושת היום (שבועות יג. ועי"ש בתוספות), שכל שאינו מראה בהנהגותיו שמכיר הוא בעיצומו של יום ועוצם מעלתו ותקפו לכפר ולטהר את החוטא מחטאו, הרי שאין ליום הכיפורים כח לכפר לו, שאף הוא אינו מראה שמאמין הוא במציאות תיקון הנפש ביום הקדוש.

ה"חוד של מחט" שמבקש הקב"ה מישראל

ונדמה, כי ענין ה"ביקוש" שמבקש החוטא היאך יוכל לשוב בתשובה ולהטהר מחטאיו, שזהו אותו "פתח כחודו של מחט" שמבקש הבורא יתברך מישראל לפתוח לו המבואר במדרש (שהש"ד ה' ב') :

"קול דודי דופק פתחי לי, רבי יסא אמר, אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה - כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו".

פתח קטן נדרש מאתנו לפתוח, אך ודאי צריך שיחול שם "פתח" עליו, שיהא חור מפולש מצד אל צד בלבנו, ודרך אותו חור מפולש הנוקב חדרי לב, דרך שם ניוושע במילת ערלת לבבנו בשלימות, כמו שהבטיח הבורא ברחמינו בפרשת השבוע לאמר "ימל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך, לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך", ובה נזכה לתשובה שלימה, ולשנה טובה ומבורכת.

(מתוך רשימות הרב א.צ. שליט"א)

בכל עניני הגליון 0527121241
לקבלת העלון במייל -
nerYissachar@gmail.com